

مبانی مصونیت از تعرض در حقوق اساسی
ایران با تاکید بر اصل ۲۲ قانون اساسی

عباس تقی زاده، مدرس دانشگاه پیام نور
فاطمه پیرمرادی، عضو باشگاه پژوهشگران جوان دانشگاه آزاد
اسلامی واحد آباده

سرشناسه	تقی زاده، عباس، ۱۳۶۱ -
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام
	Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	مبانی مصونیت از تعرض در حقوق اساسی ایران با تاکید بر اصل ۲۲ قانون اساسی/عباس تقی زاده، فاطمه پیرمرادی.
مشخصات نشر	: استهبان: سته بان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۶۲ ص.
شابک	: ۸ - ۶۸ - ۷۹۷۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸ - ۲۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: مصونیت‌ها و امتیازهای حقوقی -- ایران
موضوع	Privileges and immunities -- Iran :
موضوع	: حقوق اساسی -- ایران
موضوع	Constitutional law -- Iran :
شناسه افزوده	: پیرمرادی، فاطمه، ۱۳۵۷ -
رده بندی کنگره	۱۳۹۶ م ۷ / KMHy۰۷۰
رده بندی دیویی	: ۳۴۲/۵۰۰ ۲۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۸۳۸۰۱

انتشارات سته بان

SETAHBAN

عنوان: مبانی مصونیت از تعرض در حقوق اساسی ایران با تاکید بر اصل ۲۲ قانون اساسی

تألیف: عباس تقی زاده، فاطمه پیرمرادی

چاپ یکم: ۱۳۹۶ / قطع: زغمی / ۲۶۲ صفحه / شمارگان ۱۰۰۰ نسخه / شماره کتاب: ۱۸۸

طراحی جلد: ماندانا آل ابراهیم / نمونه خوان: فاطمه خُراشادی زاده

چاپ و صحافی: نقش و نگار استهبان، حجت روستا، تلفن: ۰۹۱۷۷۰۶۴۴۳۲

ناشر: انتشارات سته بان، استان فارس، استهبان، خیابان میثم، پلاک ۱۰، کد پستی: ۳۳۳۶۴ - ۷۴۵۰۰

تلفن: ۵۳۲۲۸۶۳۳ - ۰۷۱ همراه: ۰۹۳۷۲۷۷۲۹۱۲

پست الکترونیک: Setahban.publication@gmail.com

شابک: ۸ - ۶۸ - ۷۹۷۵ - ۶۰۰ - ۹۷۸ ISBN

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه

فصل اول : کلیات ، مبانی و مفهوم مصونیت

۲۰	مبحث اول : تعریف و مفاهیم لغوی مصونیت از تعرض
۲۰	گفتار نخست : مصونیت
۲۱	گفتار دوم : تعرض
۲۴	مبحث دوم : تعریف و مفهوم حقوقی مصونیت و تعرض
۲۴	گفتار نخست : صریحیت
۲۹	گفتار دوم : تعرض
۳۳	مبحث سوم : سایر مفاهیم
۳۳	گفتار نخست : حق
۳۳	بند اول - معانی حق ، حق فردی
۳۶	بند دوم - اقسام حق
۳۷	گفتار دوم : مفهوم آزادی فردی
۳۸	گفتار سوم : حقوق اساسی
۳۹	گفتار چهارم : آزادیهای عمومی
۴۲	مبحث چهارم : رابطه مصونیت از تعرض و امنیت

فصل دوم : مبانی آزادی و مصونیت

۴۸	مبحث اول : مبانی آزادی در اسلام
۵۱	گفتار نخست : آزادی انسان از دیدگاه اسلام
۵۵	گفتار دوم : آزادی فردی در حکومت اسلامی

- بند اول - آزادی اعمال و رفتار خصوصی افراد ۵۶
- بند دوم - آزادی اعمال و رفتار اجتماعی انسان ۵۸
- بند سوم - آزادی عقیده و مذهب ۶۱
- مبحث دوم : مبانی مصونیت ۶۷
- گفتار اول : مبانی مصونیت در اسلام ۶۷
- بند اول - اصل حرمت و کرامت ذاتی انسان ۶۹
- بند دوم - اصل تسلیط ۷۲
- بند سوم - اصل لا ضرر و لا ضرار ۷۵
- بند چهارم - ناسمیری ۷۶
- مبحث سوم : حکومت و مصونیت ۷۸
- گفتار نخست : ضرورت حکومت ۷۸
- بند اول - حکومت در مرتبه اول ۸۱
- بند دوم - حکومت در سنت ۸۴
- گفتار دوم : ساختار حکومت اسلامی ۸۷
- مبحث چهارم : حقوق و آزادی های فردی در اسلام ۹۹
- گفتار نخست : مکتب اصالت فرد ۹۹
- بند اول - نظریه محدودیت ۱۰۵
- بند دوم - نظریه مقاومت ۱۰۶
- بند سوم - نظریه مشارکت ۱۰۶
- گفتار دوم : مکتب اصالت جمع (پلورالیسم) ۱۰۸
- گفتار سوم : نقش مصونیت از تعرض در تداوم و بقای جوامع و تأمین سایر حقوق ۱۱۰
- و آزادی های فردی ۱۱۲
- بند اول - نقش مصونیت در تداوم و بقا جوامع ۱۱۴
- بند دوم - نقش مصونیت در تأمین سایر حقوق و آزادی های فردی ۱۱۷

فصل سوم : انواع مصونیت

- مبحث اول : انواع مصونیت ۱۲۳
- گفتار اول : مصونیت عام ۱۲۵
- گفتار دوم : مصونیت های خاص ۱۲۹
- بند اول - مصونیت های خاص در حقوق داخلی ۱۳۲
- ۱- قوه مجریه ۱۳۳
- ۲- قوه مقننه ۱۳۹
- ۳- قوه قضائیه ۱۴۳
- تاریخچه مصونیت های خاص در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۱۴۷
- بند اول - مصونیت های خاص قوه مجریه ۱۴۸
- بند دوم - مصونیت های خاص قوه مقننه ۱۵۶
- بند سوم - مصونیت های خاص قوه قضائیه ۱۶۲
- مبحث دوم : انواع مصونیت های عام ۱۶۶
- گفتار اول : حق حیات (مصونیت - ۱) ۱۶۸
- بند اول - مصونیت از بازداشت، توقیف و حبس خدسره ۱۷۳
- گفتار دوم : مصونیت مسکن و زندگی خدسره ۱۷۷
- گفتار سوم : مصونیت مکاتبات ، مخابرات ، محالمت و اسرار شخصی ۱۸۰
- گفتار چهارم : مصونیت اقتصادی و شغلی ۱۸۳
- گفتار پنجم : مصونیت ناشی از اجرای عدالت ۱۸۶
- بند اول - اصل برائت ۱۸۷
- بند دوم - حق دادخواهی ۱۸۸
- بند سوم - حق دفاع ۱۹۰
- بند چهارم - اصل قانونی بودن جرم و مجازات و حکم به اجرای آن ۱۹۰

بند پنجم- مصونیت از توقیف ، بازداشت ، محاکمه و محکومیت توسط مراجع غیر قانونی.....	۱۹۱
بند ششم- مصونیت از محاکمه پنهانی.....	۱۹۱
بند هفتم- مصونیت از شکنجه ، برای اخذ اقرار ، اطلاع ، شهادت و سوگند اجباری.....	۱۹۳
بند هشتم- مصونیت از محاکمه مجدد بواسطه یک جرم.....	۱۹۳
بند نهم- بازرسی بدنی و اصل مصونیت از تعرض به حیثیت.....	۱۹۴
بند دهم- مصونیت از توقیف ، حبس و تبعید خودسرانه و غیر قانونی.....	۱۹۷
بند یازدهم- بر مسوولیت های قضایی.....	۱۹۸
مبحث سوم- تبیین مصونیت های عام در قانون اساسی ایران.....	۱۹۸
گفتار اول : مصونیت های عام.....	۲۰۰
بند اول- مصونیت عقیدتی ، سیاسی ، فرهنگی.....	۲۰۰
بند دوم - مصونیت مسکن و زندگی خصوصی و اسرار شخصی.....	۲۰۴
بند سوم - مصونیت فردی یا ناشی از اجرای بدالت.....	۲۰۷
بند چهارم - مصونیت جان ، مال و حیثیت.....	۲۰۹
گفتار دوم: مصونیت از تعرض منحصر به موارد مطرح شده در اصل ۲۲ قانون اساسی نیست.....	۲۱۶
مبحث چهارم : موارد تضمین و سلب مصونیت.....	۲۱۹
گفتار اول : تضمین های قانونی مصونیت از تعرض.....	۲۲۰
بند اول- تضمین های مقرر در قانون اساسی.....	۲۲۰
بند دوم- تضمین های مقرر در قوانین عادی.....	۲۲۵
بند سوم- سایر قوانین.....	۲۲۸
گفتار دوم : استثنائات قانونی اصل مصونیت از تعرض.....	۲۳۰
بند اول- سلب حیات و آزادی تن.....	۲۳۳

- بند دوم - سلب مصونیت اموال ۲۳۷
- بند سوم - سلب مصونیت شغل ۲۴۱
- بند چهارم - سلب مصونیت مسکن ۲۴۳
- بند پنجم - سلب مصونیت اسرار ، مکاتبات ، مخابرات و مکالمات ۲۴۵
- بند ششم - سلب مصونیت های فردی یا ناشی از اجرای عدالت ۲۴۷
- نتیجه گیری ۲۵۱
- منابع ۲۵۴
- قوانین ۲۶۱
- علامت اختصاری ۲۶۲

پیشگفتار

باتوجه به اینکه انسان ودغدغه‌های اجتماعی وی از دیرباز در ادبیات جوامع گوناگون با فرهنگ‌ها و تمدنهای متفاوت مورد بحث، تعابیر و تفاسیر متعددی بوده است. و در فرهنگ ما ایرانیان اشعار، موازین و توصیه‌های اخلاقی بسیاری در باب احترام و توجه به بیوستگی سرنوشت بشر وجود دارد. شعر معروف شیخ اجل که می‌سراید.

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش زیک گوهرند
چون ری در آورد روزگار دگر عضوها را نماند قرار
در مآتب حقوق اسلام هم بر حرمت و قداست ذاتی انسان و اصل آزادی تأکید شده است و تا جایی که قرآن می‌فرماید "آنآنکه جزء خدای می‌خورد بنده را نمی‌ماند" شمايند^۱

در یک جامعه دمکراتیک مهمترین مساله پاسداشت و تضمین اجرای حقوق و آزادیهای شهروندان می‌باشد. حقوق و آزادیهای عمومی مجموعه امتیازهایی است که افراد در جامعه از آن بهره مند می‌شوند و در واقع برای افراد نوعی استقلال و خرد باوری می‌بخشد تا از آن طریق وسایل ترقی و پیشبرد خود را در دسترسین به اهداف متعالی مهیا نمایند و رشد شخصیت خود را در تکامل بخشند. امروزه در اکثر قوانین اساسی کشورها حقوق و آزادیهای ملت درج و اعلام گردیده است و عنوان می‌شود که چنانچه حقوق افراد ذکر نشود قانون اساسی مذکور دمکراتیک نمی‌باشد.

^۱ سوره اعراف، آیه ۱۹۴: ان الاذین تدعون من دون الله عباداً امثالکم

اما چه در جوامع اسلامی و چه در دیگر مکاتب و جوامع آزادی همیشه به طریق گوناگون و از جهات مختلف در معرض تعدی و تجاوز بوده بنابراین صرف شناسایی آزادی در قوانین متعدد مفید فایده نخواهد بود بلکه باید مورد حمایت قرار گیرد و از هر گونه تعدی و تعرض نسبت به آن جلوگیری شود تا افراد در اعمال حقوقی و آزادیهای خود از امنیت کافی برخوردار بوده و از مصونیت بهره‌مند باشند. بر این اساس مصونیت از تعرض لازمه تحقق هر گونه حقوق و آزادی مادی و معنوی است و دولتها وظیفه دارند شرایط را گونه‌ای درآورند که امکان هر گونه تعرض و تعدی به حقوق و آزادیهای فردی و اجتماعی اشخاص از میان برود چون در حقیقت آزادی و مصونیت از تعرض دو روی یک سکه‌اند. با توجه به اهمیت و مصونیت از تعرض و تأکید صریح قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به خصوص "اصل ۲۲" بر مصون بودن حقوق و آزادیهای شهروندان در این باب مبانی و مفهوم مصونیت از تعرض در حقوق اساسی ایران با تأکید بر اصل ۲۲ قانون اساسی در سه فصل مورد بررسی قرار می‌گیرد که در فصل اول به کلیات و مبای و مفاهیم پرداخته می‌شود فصل دوم بیشتر مبانی آزادی مصونیت در غرب و اسلام مورد تأکید قرار می‌گیرد و در فصل آخر ضمن بررسی موارد قانونی سلب و تضمین مصونیت و استثنائات وارده بر آن در ابعاد مختلف به تحلیل مباحث پرداخته خواهد شد.

مقدمه

حقوق و آزادیهای عمومی از مباحثی است که ویژگی حقوقی-سیاسی داشته و به دلیل برتری بُعد عمومی آن، از شاخه‌های رشته حقوق عمومی محسوب می‌شود و لازمه اش وجود حکومتی است که آن را به رسمیت شناخته و در عرصه جامعه به مرحله اجرا درآورد. البته وجود حکومت اگر چه یک امر ضروری است. لکن، در صورت مطلق بودن قدرت به ویژه در یک حکومت غیر دینی ممکن است باعث غفلت و استبداد فرمانروایان گردد؛ لذا این رشته از حقوق می‌تواند وسیله‌ای باشد جهت تحدید استبداد که توسط اعمال محدودیت بر اختیار قدرت دولت صورت می‌پذیرد.

آزادی، نوعی رفتار است. راه و روش و نظم پذیرفته شده در تاریخ و فرهنگ ملت‌هاست، راه برای مسایل گوناگونی، که در زندگی اجتماعی برای افراد مطرح می‌شود، راه حل‌هایی ارائه می‌کند و پیشنهادها و توصیه‌هایی می‌نماید که هدف همه‌ی آنها رها ساختن فرد از هر گونه قید و بند، اجبار و الزام، بی‌عدالتی، ظلم و استبداد، و جهل و تعصب و در پایان، حفظ مقام و حیثیت و کرامت انسانی اوست.

برای آنکه بینیم در جامعه، حدود آزادی چیست، باید چگونگی روابط بین دولت و افراد، و اعمال و رفتار آنها را با یکدیگر و اصول حاکم بر آنها را بررسی نماییم؛ باید دید در جامعه، اصول و ضوابط ارائه شده از سوی نظام‌های مردم سالار و آزاد منش چگونه به کار گرفته شده‌اند، و از چه درجه از ثبات و استحکام برخوردارند، و چه اندازه افکار عمومی از آنها پشتیبانی می‌کند.

آزادی، شرایط و لوازم متناسب با خود دارد. همان گونه که گیاهی برای نشو و نمو نیاز به خاک خوب و هوای مناسب و نور کافی دارد، آزادی نیز نیازمند عواملی است که از آن جمله اعتقاد به ارزش گوهر وجود انسان، احترام نهادن به شخصیت و حیثیت او، رعایت کردن حقوق دیگران، قبول بحث آزاد و تحمل افکار و عقاید مردم و بالاخره به حساب آوردن آنهاست.

صواب و ضوابط و معیارهای آزادی و مصونیت از تعرض آنهايي هستند که این مفاهیم را در جامعه، بهتر تأمین و برآورده می‌کنند. آنها اصول و قواعدی هستند که در طول زمان پذیرفته شده و قبول عامه پیدا کرده‌اند. به گونه‌ای که در نظر همه‌ی مردم آزاده و فرزانه و خردمند به عنوان ارزش‌های والای انسانی به شمار می‌روند که بحث درباره‌ی آنها موضوع کتاب حاضر را تشکیل می‌دهد. از این رو حقوق و آزادی‌های عمومی مجموعه قواعدی است که وظیفه اصلی آن اعطای آزادی به مردم و همچنین محدود کردن قدرت دولت در جهت جلوگیری از تبدیل آن به یک قدرت نامحدود که نتیجه‌ای جزء خود کامگی نمی‌باشد، است. شایان ذکر است، همانطور که قدرت سیاسی دولت اگر مطلق باشد به استبداد کشیده می‌شود، این آزادیها هم به صورت مطلق نخواهد بود. محدودی برای آن فرض می‌شود که در صورت نبودن این حدود، به هرج و مرج کشیده شده، نظم جامعه از بین رفته و قانون حاکم می‌باشد. این مساله نشان دهنده اهمیت پرداختن به موضوع آزادی‌های عمومی و حدود آن است که افراط و تفریط در آن موجب بروز مشکلات عدیده‌ای خواهد شد.

وجود کشتارهای جمعی ، فقر، گسترش فساد و فحشاء ، مواد مخدر، قاچاق انسان و... نشان دهنده آن است که جوامع انسانی همواره در معرض نقض اساسی حقوق بشر قرار دارند و صیانت از کرامت انسانی نیازمند ساز و کارهایی عملی برای تحقق آرمانهای مشترک بشریت یعنی صلح ، امنیت ، رفع تبعیض و احترام به کرامت انسانی است.

حقوق اساسی هر کشور در بردارنده اصول قواعد و مباحثی است که اساس و پایه نظام حقوقی - سیاسی آن کشور را تشکیل می‌دهد و مآل آن انطباق حقوق و تکالیف اساسی و پایه ای هیات حاکمه و مردم تعیین می‌گردد. بر بنای حقوق اساسی است که قواعد و مقررات مربوط به حق و آزادی های اساسی و بنیانی مردم تنظیم می‌شود و به عنوان یک حوزة طبیعی و فطری قابل مطالبه و انکار ناپذیر افراد جامعه از حکومت شناخته شود چون آزادی به تعبیری " حقّی است که به موجب آن ، افراد بتوانند با استعدادها و توانایی های طبیعی و خدادادی خویش را بکار اندازند ، مشروط بر اینکه آسیب یا زیانی به دیگران وارد نسازند " ^۱.

از نظر فلسفی ، انسان موجودی است که عطا آفرین خلق شده و آزادی جزء خصایل غیر قابل انفکاک از طبیعت اوست بدین اعتبار ، هر فرد دارای مجموعه ی حقوق بنیادی است که از خصلت عالی طبیعی او ناشی می‌شود. با این توصیف ، قانون گذاران در تدوین

^۱ سید محمدحاشی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران ، جلد اول ، چاپ پنجم ، ۱۳۸۶ ، ص

قواعد موضوعه ، حق سلب یا محدودیت آزادی افراد را ندارند و دولت‌ها نیز نباید مانعی در مقابل این حقوق طبیعی ایجاد نمایند.

علاوه بر خصلت آزادی و استقلال فردی ، انسان موجودی اجتماعی است. در این معنا ، افراد از یک سو ، آن چنان خلق شده اند که با بکار انداختن همه ی استعدادهای طبیعی خویش ، قادر به ادامه ی حیات مطلوب می‌باشند (اصلت فرد) و از سوی دیگر ، اعمال و حرکات و رفتارهای فردی در مقابل امنیت و آسایش دیگران ، با موانع اجتماعی روبرو می‌شود که چاره ای جزء رعایت آنها نیست. در این صورت ، با وجود آزادی و استقلال طبیعی ، اجتماع قهری انسانها افراد را به صورت جزء و تابعی از جامعه در می‌آورد (اصلت جمع). بدین ترتیب ، منافع فردی و اجتماعی رو در روی یکدیگر قرار می‌گیرند. از دیدگاه اصلت فرد ، حق مطلب در تأمین آزادی افراد و برای تحقق خواسته‌ها و تأمین استقلال فکری و عملی آنهاست. بنابراین ، ایجاد محدودیت ، رفأ ، برای تأمین حداقل نظم اجتماعی لازم است. برعکس ، از دیدگاه اصلت جامعه ، منافع جامعه مقدم بر منافع افراد تشکیل دهنده ی آن است. البته ، جامعه برای افراد برخی از آزادیها را می‌پذیرد. اما این آزادیها محدود به منافع اجتماعی خواهد بود.

از دیدگاه سیاسی ، آزادی یکی از پایه‌های اصلی دموکراسی محسوب می‌شود. در نظامهای دمکراتیک ، قدرت سیاسی در آن افراد مردم نهفته است و حکام از طریق آراء آزاد عمومی نمایندگی مردم را به دست می‌آورند. در چنین حالتی است که حکام مردمی ، در اعمال قدرت سیاسی ، باید حقوق فطری و آزادی و استقلال افراد

را محترم شمارند. برعکس، در نظامهای استبدادی، که مبتنی بر تفوق و سیطره‌ی حاکم بر مردم است، اهالی کشور فاقد آزادی و اختیار لازم می‌باشند. بدیهی است که در چنین حالتی، طرح آزادی عنوان بیهوده‌ای خواهد بود.

آزادیهای فردی با آزادیهای اقتصادی نیز در ارتباط است. اما تجربه نشان داده است که آزادیهای کامل اقتصادی و عدم مهار آن، موجب بروز و ظهور طبقات در جامعه شده و برابری افراد را تحتالشعاع قرار می‌دهد و زمینه را برای سلطه‌ی طبقاتی که یکی از پایه‌های محض آزادی‌هاست، فراهم می‌سازد.

با توجه به تعبیر فوق آزادی مطلق نیست، چون افراد ناگزیر به زندگی اجتماعی نیز می‌دهند و تن دادن به زندگی اجتماعی همراه با پذیرش محدودیت‌هایی است که برای زندگی سالم و مسالمت آمیز ضروری است. لذا می‌توان گفت سعادت هر انسانی بستگی به دو عامل "آزادی و زندگی اجتماعی" دارد و زمانی می‌توان به تداوم و پایداری و سعادت و تداوم یک جامعه امیدوار بود که رابطه این دو عامل را به نحو مطلوب برقرار سازد و هر حکومتی که بتواند این رابطه را به نحو شایسته فراهم آورد در پیشبرد اهداف و تعالی اجتماع موفق‌تر خواهد بود.

مبانی و مفهوم مصونیت از تعرض در حقوق اساسی ایران چیست؟ و آیا مصونیت از تعرض منحصر به موارد تصریح شده در اصل ۲۲ قانون اساسی است؟ و در چه مواردی می‌توان تعرض به مصونیت افراد را تجویز نمود؟